

Stručný exkurz Návrhom princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom

Panigaj, J.*

PANIGAJ, J.: Stručný exkurz Návrhom princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom.** *Právny obzor*, 106, 2023, č. 4, s. 333 – 353. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2023.4.05>

A brief excursion to the Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts. In recent years, the international community has been accentuating importance of the protection of the environment more and more. However, the utmost attention is devoted to its protection in peace times, or to protection as such in general. In relation to armed conflicts, it is submitted that we used to observe only a partial enhancement. Nonetheless, this approach changed rapidly in the first half of 2022, when the International Law Commission completed almost a decade of work on the Draft Principles of Environmental Protection in Relation to Armed Conflicts. This is quite a significant shift, as the subject output of the Commission provides a comprehensive treatment of the aforementioned issue. Without any deviation from this path, it is exactly an analysis of the Commission Proposal itself – first in the light of the overall adoption process, preceding its next part, taking into account the Resolution of the General Assembly from December 2022, which has become the main goal of this contribution. In turn, the question of the impact of the Commission Proposal toward the future will be addressed briefly as well.

Key words: environmental protection, international humanitarian law, International Law Commission

Úvod

Ochrane životného prostredia sa v posledných rokoch venuje čoraz väčšia pozornosť. Dôvodom je neustále sa zhoršujúca sa situácia vo svete spojená s degradáciou životného prostredia, na čom má podiel aj odveká „záľuba“ ľudstva v ozbrojených konfliktoch. Je neodškriepiteľným faktom, že ozbrojené konflikty majú devastčné environmentálne účinky. Napriek tomu životné prostredie bolo dlhé obdobie len nezaujímavou vedľajšou obeťou trpiacou potichu, ktorej nebol vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom venovaný taký priestor, ako napr. ľudskému životu a zdraviu – medzinárodnoprávna úprava mala v tejto oblasti v drvivej väčšine antropocentrický charakter. Aj z týchto dôvodov bol Návrh princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom (ďalej aj ako „Návrh“), ktorý dokončila Komisia OSN pre medzinárodné právo (ďalej aj ako „Komisia“) v roku 2022, vnímaný ako úspech v oblasti ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom. Táto štúdia sa sústreďí predovšetkým na analýzu samotného Návrhu, proces jeho

* Mgr. Juraj Panigaj, Ústav medzinárodného práva a európskeho práva, Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach.

** Príspevok je súčasťou riešenia projektu APVV-20-0576 pod názvom Zelené ambície pre udržateľný rozvoj (Európska zelená dohoda v kontexte medzinárodného a vnútroštátneho práva).

tvorby, a následne presmeruje svoju pozornosť na rozbor činnosti Valného zhromaždenia OSN vo vzťahu k Návrhu. Predkladaný príspevok vychádza z hypotézy, že bez ohľadu na nedostatok záväznosti Návrhu Komisie, má potenciál významne prispieť k ochrane životného prostredia. Záverom článok dáva odpoveď na otázku potenciálneho prínosu Návrhu do budúcnosti. Pri písaní tohto článku bola využitá deskriptívno-opisná metóda, ako aj metóda explanácie, syntézy a analýzy.

1. Návrh princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom¹

Po takmer desiatich rokoch práce, v máji 2022, predstavila Komisia OSN pre medzinárodné právo výsledky svojich snáh vo vzťahu k úprave ochrany životného prostredia počas ozbrojených konfliktov. Výsledkom je Návrh pozostávajúci z preambuly a 27 návrhov jednotlivých princípov (A/CN.4/L.968). Predmetný dokument možno považovať za prelomový a svojím spôsobom aj za najvýznamnejší míľnik v ochrane životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom od sedemdesiatych rokov minulého storočia.²

Samozrejme, hneď na úvod je potrebné uviesť, že tento dokument nemá záväzný charakter. Ide o tzv. mimozmluvnú kodifikáciu prijatú v rámci aktivít Komisie OSN pre medzinárodné právo po druhom čítaní. Ďalším krokom bolo predloženie výsledkov prác Valnému zhromaždeniu OSN, ktoré následne malo za úlohu rozhodnúť o ďalšom osude Návrhu. Záväznú povahu by obsah Návrhu nadobudol až za predpokladu, že na podklade ďalšej aktivity Valného zhromaždenia OSN dôjde k iniciovaniu a následne aj uzavretiu medzinárodného dohovoru.³ Ako však v ďalšom texte uvidíme, Komisia odporučila Valnému zhromaždeniu iný postup. V úvode kapitoly sme spomenuli, že Komisia sa predmetnou témou zaoberala vyše dekády. V rámci jej jednotlivých aktivít v danom období je potrebné spomenúť aj činnosť osobitných spravodajcov. V nami analyzovanom Návrhu sa vystriedali dvaja osobitní spravodajcovia, prvou bola M. G. Jacobsson (predbežná správa z roku 2014, druhá správa z roku 2015 a tretia správa z roku 2016) a druhou bola M. Lehto (prvá správa z roku 2018, druhá správa z roku 2019 a tretia správa z roku 2022).⁴ Ako uviedla M. G. Jacobsson v zhrnutí svojej práce (v tretej správe), existuje značné množstvo medzinárodných noriem zlepšujúcich ochranu životného prostredia, avšak nie sú veľmi účinným nástrojom ochrany, keďže netvorí jeden komplexný celok. Jedným z ne-

¹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022

² Conflict and Environment Observatory. States adopt new legal framework on the environmental impact of war. In *reliefweb*. [online]. 8.12.2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://reliefweb.int/report/world/states-adopt-new-legal-framework-environmental-impact-war>

³ KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 147 – 148.

⁴ Analytical Guide to the Work of the International Law Commission. Protection of the environment in relation to armed conflicts. [online]. [cit. 12.5.2023]. Dostupné na: https://legal.un.org/ilc/guide/8_7.shtml.

gátív v tejto oblasti bola podľa nej aj absencia príslušných nástrojov či procesov podporujúcich jednotlivé subjekty medzinárodného práva alebo iných relevantných aktérov, vo využití celej palety už platných pravidiel tejto oblasti medzinárodného práva. Do budúcnosti vyzdvihla dôležitosť spolupráce štátov s príslušnými medzinárodnými organizáciami a inými orgánmi v tejto oblasti (OSN, UNESCO, UNEP), medzinárodné nevládne organizácie nevynímajúc.⁵

Osobitná spravodajkyňa M. Lehto vo svojej záverečnej správe vyzdvihla výsledky práce Komisie, pričom Komisia podľa nej významne prispela k pokrokovému rozvoju a kodifikácii medzinárodného práva v tejto oblasti. Napriek uvedenému však skonštatovala, že práca Komisie nesmeruje k vytvoreniu medzinárodného dohovoru.⁶

K dnešnému dňu bol už Návrh Komisie predmetom debát aj na pôde Valného zhromaždenia OSN. Po siahodlhých diskusiách došlo 7. decembra 2022 k prijatiu rezolúcie Valného zhromaždenia A/RES/77/104,⁷ a to v rámci tzv. Šiesteho výboru, ktorý tvorí primárne fórum na riešenie právnych otázok v rámci Valného zhromaždenia.⁸ V ďalšom texte sa sústreďíme na samotný text Návrhu Komisie, obsah rezolúcie Valného zhromaždenia a, samozrejme, na potenciálny dosah a budúcnosť Návrhu vo vzťahu k ochrane životného prostredia.

1.1 Podstata Návrhu Komisie OSN pre medzinárodné právo

Aby sme nadviazali na predchádzajúce riadky, je potrebné zopakovať, že Návrh predstavuje najvýznamnejší míľnik v tejto oblasti za posledné desaťročia, konkrétne od sedemdesiatych rokov minulého storočia, keď bol prijatý Dodatokový protokol I. k Ženevským dohovorom z roku 1949. Návrh princípov predstavuje významný posun vpred za účelom kreovania adekvátneho a právne záväzného rámca v oblasti ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom. V čom je však obsah Návrhu taký dôležitý?

Medzinárodné právo upravovalo predmetnú oblasť doteraz len okrajovo, jednotlivé pravidlá ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom boli roztrúsené vo viacerých prameňoch medzinárodného práva. Jedným z dôvodov bol napríklad aj zjavne antropocentrický charakter medzinárodného humanitárneho práva, ktorého hlavným cieľom je určitá humanizácia ozbrojených konfliktov.⁹ Dosiaľ

⁵ Third report of the Special Rapporteur (A/CN.4/700), Ms. Marie G. Jacobsson (68th session of the ILC (2016)), para. 266 – 270.

⁶ Third report of the Special Rapporteur (A/CN.4/750), Ms. Marja Lehto (73rd session of the ILC (2022)), para. 321.

⁷ UN General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 7 December 2022. Protection of the environment in relation to armed conflicts (A/RES/77/104).

⁸ Sixth Committee (Legal). In General Assembly of the United Nations. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://www.un.org/en/ga/sixth/>.

⁹ ŠTURMA, P. Ochrana životného prostredia v ozbrojených konfliktach. In ŠMIGOVÁ, K. (ed.) *Medzinárodné humanitárne právo v ozbrojených konfliktach a právnom poriadku Slovenskej republiky*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2022, s. 31.

najvýznamnejšiu ochranu poskytoval životnému prostrediu dodatkový protokol I. k Ženevským dohovorom, konkrétne jeho čl. 35, ods. 3 a čl. 55.¹⁰ Ďalším prameňom medzinárodného práva, ktorý má v tejto oblasti zastúpenie, je napr. Dohovor o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia techník na úpravu životného prostredia,¹¹ ktorý obdobne ako dodatkový protokol I. pochádza zo sedemdesiatych rokov minulého storočia. Samozrejme, okrem toho, ako už bolo judikované Medzinárodným súdnym dvorom, v čase ozbrojeného konfliktu sú štáty povinné dodržiavať všeobecné pravidlá medzinárodného práva životného prostredia, ako aj ustanovenia upravujúce jeho ochranu explicitne, ale aj implicitne, napr. v podobe princípov proporcionality či nevyhnutnosti, v čase ozbrojeného konfliktu.¹² Považujeme za potrebné opätovne zopakovať, že väčšina explicitne vyjadrených pravidiel ochrany je roztrieštených v množstve medzinárodných dohovorov, pričom tie upravujú jednotlivé otázky len čiastkovo.¹³ Výstižným zhrnutím súčasnej medzinárodnoprávnej úpravy ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom sú závery osobitnej spravodajkyne M. G. Jacobsson, ktoré sme spomenuli v úvode prvej kapitoly tejto štúdie.

Návrh Komisie konečne priniesol zmenu v podobe komplexnej úpravy ochrany životného prostredia. Jednotlivé návrhy princípov zastrešujú širokú škálu rôznych druhov environmentálnych škôd, pričom ako samotná štruktúra Návrhu naznačuje, ochrana životnému prostrediu je tu poskytovaná ako pred ozbrojeným konfliktom, tak počas neho (vrátane okupácie), ako aj následne po jeho skončení. Návrh pritom nepočíta len s medzištátnymi konfliktmi, ale aj konfliktmi vnútroštátnymi.¹⁴ V ďalšom texte spomenieme niektoré z najdôležitejších ustanovení Návrhu.

Už v samotnej preambule môžeme nájsť dôležitý odkaz na Deklaráciu z Ria de Janeiro o životnom prostredí a rozvoji (1992), a jej princíp č. 24. Odvolaním sa na toto ustanovenie Komisia zdôrazňuje, že štáty musia dodržiavať záväzky vyplývajúce z medzinárodného práva životného prostredia, a to aj v čase ozbrojených konfliktov. Ako sme už uviedli, ide o vyjadrenie povinnosti poskytovať environmentálnu ochranu nielen v rámci špecifických noriem vzťahujúcich sa na ozbrojené konflikty,

¹⁰ Oznamenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o viazanosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky dodatkovými protokolmi I a II k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve 8. júna 1977.

¹¹ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 77/1980 Zb. o Dohovore o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie

¹² Legality of the threat or use of nuclear weapons (1996). I. C. J. Advisory opinion, 8 July 1996, s. 19 – 20.

¹³ Poukázať napr. môžeme aj na Dohovor OSN o vodných tokoch, ktorý v čl. 29 upravuje ochranu medzinárodných vodných tokov v zmysle princípov a pravidiel medzinárodného práva aplikovateľných na medzinárodné a vnútroštátne konflikty, pričom samotné medzinárodné vodné toky (a s nimi súvisiace zariadenia atď.) nemôžu byť v čase takýchto konfliktov použité v rozpore s pravidlami medzinárodného práva regulujúcimi ozbrojené konflikty. Pozri aj Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses (New York, 1997).

¹⁴ Conflict and Environment Observatory. States adopt new legal framework on the environmental impact of war. In *reliefweb*. [online]. 8.12.2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://reliefweb.int/report/world/states-adopt-new-legal-framework-environmental-impact-war>.

ale aj v rámci všeobecného medzinárodného práva životného prostredia. K prevencii, zabráneniu a náprave škôd na životnom prostredí má v zmysle Návrhu dochádzať nielen počas ozbrojeného konfliktu (ako medzinárodného, tak vnútroštátneho), ale aj pred ním a po jeho skončení. Viaceré z princípov už majú svoje vyjadrenie v existujúcich medzinárodných normách, kým iné sú „novinkou“.¹⁵ Uvedené, koniec koncov, konštatuje aj samotná Komisia vo svojom komentári k Návrhu, kde zdôrazňuje, že viacero z prítomných navrhovaných princípov už má svoje vyjadrenie v obyčajových alebo zmluvných povinnostiach štátov vo vzťahu k ochrane životného prostredia v rámci ozbrojených konfliktov.¹⁶

Návrh je rozdelený na 5 častí a spolu obsahuje 27 návrhov jednotlivých princípov. Prvá časť pozostáva z úvodu obsahujúceho prvé dva princípy pojednávajúce o predmete a účele Návrhu.¹⁷

V časti druhej sa Návrh venuje všeobecne aplikovateľným princípom. Návrh v tejto časti napr. v princípe č. 3¹⁸ vyzýva štáty v rozsahu rámca ich povinností podľa medzinárodného práva na prijatie vnútroštátnych (legislatívnych, administratívnych atď.) opatrení za účelom zlepšenia ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom.¹⁹ V princípe č. 4²⁰ následne Návrh upravuje otázku vytvorenia tzv. chránených zón (lokality environmentálneho charakteru, zahŕňajú aj také, ktoré sú významné aj z kultúrneho hľadiska), ktoré by mali štáty zriaďovať zmluvne alebo iným spôsobom pre prípad ozbrojeného konfliktu.²¹ Predmetný princíp môže byť pozitívnym (fakultatívnym) prostriedkom ochrany vymedzených oblastí popri už existujúcej zmluvnej úprave. Vzhľadom na to, že v čase ozbrojených konfliktov majú štáty povinnosť naďalej dodržiavať medzinárodné právo životného prostredia, ochranu musia poskytovať aj oblastiam v zmysle napr. Ramsarského dohovoru či Dohovoru o biologickej diverzite. V nadväznosti na to je potrebné spomenúť princíp č. 5²², ktorý sa venuje ochrane vymedzených oblastí a teritórií obývaných domorodým obyvateľstvom.²³ Na tieto ustanovenia je v konečnom dôsledku ešte nevyhnutné naviazovať princíp č. 18²⁴ pojednávajúci o chránených zónach počas ozbrojeného konfliktu.

¹⁵ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

¹⁶ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 101.

¹⁷ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

¹⁸ V originálnom znení: „*Measures to enhance the protection of the environment.*“

¹⁹ Tamže.

²⁰ V originálnom znení: „*Designation of protected zones.*“

²¹ Tamže.

²² V originálnom znení: „*Protection of the environment of indigenous peoples.*“

²³ DAM-DE JONG, D., SJOSTEDT, B. Enhancing Environmental Protection in Relation to Armed Conflict: An Assessment of the ILC Draft Principles. [online]. 44 Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Rev. 129. 2021. s. 138. [cit. 10.1.2023]. Dostupné na: <https://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol44/iss2/1>.

²⁴ V originálnom znení: „*Protected zones.*“

Považujeme za potrebné spomenúť aj návrh princípu č. 8²⁵, a to aj s ohľadom na terajší konflikt na Ukrajine, a spoločné hranice Ukrajiny a Slovenskej republiky. Len tento konflikt podľa oficiálnych štatistík vyvolal útek vyše 15 miliónov (uvedené číslo bolo aktuálne k januáru 2023) osôb z územia Ukrajiny (na Slovensko, resp. cez jeho hranice prešlo vyše milióna utečencov).²⁶ Predmetný princíp pojednáva o potrebe zo strany štátov, medzinárodných organizácií a iných relevantných aktérov prijať vhodné opatrenia na predchádzanie, zmierňovanie či odstraňovanie škôd na životnom prostredí v oblastiach, kde sa nachádzajú utečenci, resp. osoby vysídlené z dôvodu prebiehajúceho konfliktu, prípadne v oblastiach, kadiaľ vedie tranzit takýchto osôb.²⁷ Nie je to len samotný konflikt, ktorý môže negatívne ovplyvniť životné prostredie iných štátov, ale sú to aj osoby, ktoré pred ozbrojeným konfliktom unikajú. Ako ukazuje štúdia z roku 2014, niekedy masívne vysídľovanie a odlev utečencov môže spôsobiť oveľa devastačnejšie škody na životnom prostredí, ako samotné bojové operácie (to sa ukázalo napr. v rámci ozbrojeného konfliktu v Kongu).²⁸ Predmetný princíp je však potrebné vnímať iba ako odporúčanie. Komisia totiž uvedenú činnosť štátov a ďalších aktérov neupravila ako povinnosť, ale vložila tam slovíčko „mali by“ („*should take*“²⁹).

Positívne je potrebné hodnotiť princíp č. 9³⁰, v rámci ktorého Komisia explicitne priznáva povinnosť štátu nahradiť aj škodu na životnom prostredí ako takom v prípade protiprávneho konania vo vzťahu k ozbrojenému konfliktu. V súvislosti s náhradou škody počíta Návrh s plnou reparáciou škody.³¹ Pod plnou reparáciou škody je potrebné rozumieť povinnosť odstrániť všetky následky protiprávneho konania, ak je to možné, a obnoviť stav, ktorý by s najväčšou pravdepodobnosťou existoval v prípade, ak by k protiprávnemu konaniu nedošlo.³² Komisia ďalej v komentári poukazuje, že hoci v prípade environmentálnych škôd prevláda forma kompenzácie, a teda peňažnej náhrady škody, iné formy, ako obnova pôvodného stavu, nie sú v žiadnom prípade vylúčené.³³ Avšak náhrada škody formou kompenzácie, podľa nášho názoru, nie je v prípade environmentálnych škôd postačujúca, resp. by nemala byť prioritou. Vo všeobecnosti to v vyplýva aj z minulej činnosti Komisie, ako aj

²⁵ V originálnom znení: „*Human displacement*.“

²⁶ UNHCR. Ukraine Refugee Situation. In *Operational Data Portal*. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

²⁷ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

²⁸ International Law and Policy Institute. Protection of the Natural Environment in Armed Conflict. In Conflict and Environment Observatory. [online] 8.12.2014. s. 5. fcit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://ceobs.org/ilpi-protection-of-the-natural-environment-in-armed-conflict/>

²⁹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

³⁰ V originálnom znení: „*State responsibility*.“

³¹ Tamže.

³² Pozri napr. Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros project, Hungary v. Slovakia (1997). I. C. J. Reports, 25 September 1997, bod 149 – 150.

³³ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 124.

z judikatúry Medzinárodného súdneho dvora, a teda reštitúcia („*restitutio in integrum*“), má mať v zmysle judikatúry prednosť pred ostatnými formami náhrady škody.³⁴ Samozrejme, ako to aj vyplýva z činnosti Komisie, neplatí to v prípadoch, ak uvedenie do pôvodného stavu nie je objektívne materiálne možné, a rovnako reštitúcia nesmie zahŕňať „bremeno“ neúmerné prospachu z toho plynúcemu namiesto kompenzácie.³⁵ Avšak, pokiaľ ide o samotný princíp č. 9, zastávame názor, že by mal explicitne vyjadrovať prioritu obnovenia pôvodného stavu ako formu náhrady škody, pretože vo vzťahu k environmentálnym škodám je to najideálnejší scenár. Súhlasíme s názorom sudcu C. Trindadeho v rámci jeho samostatného stanoviska k rozsudku Medzinárodného súdneho dvora vo veci Určitých aktivít realizovaných Nikaraguou na hraniciach s Kostarikou (2018).³⁶ Podľa argumentácie sudcu Trindade, má byť akékoľvek odškodnenie formou kompenzácie vo svojej podstate použité na obnovu pôvodného stavu. Preto je vždy na prvom mieste potrebné žiadať náhradu škody formou obnovy pôvodného stavu, a k náhrade škody kompenzáciou pristúpiť až následne, s obmedzením výlučne na materiálne škody a so zameraním len na obnovu pôvodného stavu.³⁷ Preto hodnotíme ako určité negatívum tú skutočnosť, že náhrada škody obnovením do pôvodného stavu nie je adekvátne zdôraznená v Návrhu. Navyše, medzinárodnoprávna prax je v tejto oblasti relatívne slabá. Jediným prípadom, keď boli na medzinárodnej scéne explicitne prijaté opatrenia v tejto súvislosti, bol prípad ozbrojeného konfliktu medzi Irakom a Kuvajtom v roku 1991, keď Irak zapálil ropné polia v Kuvajte, spôsobujúc závažné ekologické problémy v oblasti. Bezpečnostná rada tu v danom prípade pristúpila k sankcionovaniu konkrétneho štátu za aplikáciu taktiky tzv. spálenej zeme.³⁸

Je logické, že Návrh sa sústreďuje predovšetkým na štáty, avšak jeho „personálny“ záber je širší, pretože vo svojom texte nezabúda ani na medzinárodné organizácie či iné neštátne subjekty, a to ako fyzické osoby, tak osoby právnické (napr. čl. 10 a 11 vo vzťahu k „*due diligence*“ a zodpovednosti právnických osôb).³⁹ Články 10⁴⁰ a 11⁴¹ sa vzťahujú na štáty v tom zmysle, že tie by v zmysle týchto článkov mali prijať náležité opatrenia a zabezpečiť, že obchodné spoločnosti na ich území, z ich

³⁴ Pozri napr. *Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)*, Judgment, I.C.J. Reports 2010 (I), pp. 103 104, para. 273.

³⁵ Report of the International Law Commission, Yearbook of the International Law Commission: 2001, vol. II, (A/56/10). čl. 35.

³⁶ *Certain Activities carried out by Nicaragua in the border area and Construction of a road in Costa Rica along the San Juan river, Nicaragua v. Costa Rica* (2015). Separate opinion of judge C. Trindade.

³⁷ Tamže, s. 59 – 65.

³⁸ BLAŠKOVIČ, K. Ekocída ako zločin proti životnému prostrediu podľa medzinárodného práva. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Vývoj a aktuálne výzvy medzinárodného práva životného prostredia a medzinárodnoprávnej sekcie Princíp Rule of Law v medzinárodnom a európskom práve životného prostredia*, ako súčasť medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni, 20. – 21. septembra 2018. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, s. 70 – 89.

³⁹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁴⁰ V originálnom znení: „*Due diligence by business enterprises.*“

⁴¹ V originálnom znení: „*Liability of business enterprises.*“

územia alebo z územia v ich jurisdikcii, vykonávajú náležitú starostlivosť (*due diligence*) vo vzťahu k životnému prostrediu, keď pôsobia na území ovplyvnenom ozbrojeným konfliktom. Due Diligence vyjadruje potrebu určitého stupňa starostlivosti dôvodne očakávaného alebo vyžadovaného právnymi normami. Aby sme boli konkrétnejší, čo sa pod týmto termínom skrýva, Medzinárodný súdny dvor napríklad uviedol, že na to, aby si štát splnil svoju povinnosť vykonávať náležitú starostlivosť („due diligence“) pri predchádzaní závažným cezhraničným škodám na životnom prostredí, musí pred začatím činnosti, ktorá môže nepriaznivo ovplyvniť životné prostredie iného štátu, zistiť, či existuje riziko závažnej cezhraničnej ujmy (škody), čo by vyvolalo potrebu realizovať environmentálne posudzovanie vplyvov.⁴²

Prijatie obdobných opatrení sa vzťahuje aj na vyvodenie zodpovednosti obchodných spoločností v prípade, ak ich aktivita v zmysle uvedeného bude mať škodlivé následky na životné prostredie.⁴³ Návrh neupravuje tieto články vo forme všeobecne záväznej právnej povinnosti, ale skôr to koncipuje ako odporúčanie.⁴⁴ Bez ohľadu na charakter odporúčania, obdobné iniciatívy majú v určitých prípadoch za následok, že štáty si v rámci vlastných vnútroštátnych legislatív upravia dané otázky v záväznej podobe, prípadne sa obdobné inštrumenty vytvoria aj na regionálnej úrovni. Ako príklad možno uviesť nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/821⁴⁵, pri ktorom inšpiráciu môžeme pozorovať napríklad v usmernení OECD o náležitej starostlivosti z roku 2016⁴⁶.

Tretia časť Návrhu obsahuje princípy aplikovateľné počas ozbrojeného konfliktu. Ako prvý sa uvádza princíp č. 12⁴⁷, upravujúci tzv. Martensovu klauzulu, významné pravidlo v oblasti medzinárodného humanitárneho práva. Pôvod Martensovej klauzuly siaha až ku koncu 19. storočia, keď bola zahrnutá do znenia Dohovoru o zákonoch a obyčajach pozemnej vojny z roku 1899 (konkrétne bola zmienená v preambule dohovoru).⁴⁸ V tomto prípade sa klauzula vzťahuje na ochranu životného prostredia. Jej podstata spočíva v tom, že v prípadoch, ktoré nie sú medzinárodnými zmluvami upravené, životné prostredie zostáva pod ochranou a vládou zásad medzinárodného práva odvodených od zavedených obyčají, princípov humanity a požiadaviek verejného sve-

⁴² Certain Activities carried out by Nicaragua in the border area and Construction of a road in Costa Rica along the San Juan river, Nicaragua v. Costa Rica (2015). bod 104.

⁴³ Tamže.

⁴⁴ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 126.

⁴⁵ Celé znenie názvu nariadenia je: Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/821, ktorým sa ustanovujú povinnosti náležitej starostlivosti v dodávateľskom reťazci dovozcov Únie dovážajúcich cín, tantal a volfrám, ich rudy a zlato s pôvodom v oblastiach zasiahnutých konfliktom a vo vysokorizikových oblastiach.

⁴⁶ Celé znenie názvu usmernenia je: Usmernenie Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj o náležitej starostlivosti pre zodpovedné dodávateľské reťazce nerastných surovín z oblastí zasiahnutých konfliktom a vysokorizikových oblastí.

⁴⁷ V originálnom znení: „*Martens Clause with respect to the protection of the environment in relation to armed conflicts.*“

⁴⁸ International Convention with Respect to the Laws and Customs of War by Land (Hague II) 29 July 1899, in force 4 September 1900, 26 Martens (2nd) 793.

domia.⁴⁹ Táto klauzula je základným stavebným prvkom medzinárodného humanitárneho práva, pričom, ak by sa princíp 12 stal súčasťou záväznej medzinárodnoprávnej normy, poskytoval by ochranu životnému prostrediu aj v prípade, ak by išlo o prípad, ktorý medzinárodné právo svojimi prameňmi neupravuje. Návrh tento princíp začleňuje pod pasáž o princípoch vzťahujúcich sa na fázu, keď ozbrojený konflikt prebieha.

S určitým nepochopením prijímame fakt, že v princípe 13⁵⁰ o všeobecnej ochrane životného prostredia počas ozbrojeného konfliktu, Komisia prevzala pri špecifikovaní environmentálnych škôd naratív vyjadrený v dodatkovom protokole I., a teda aj v tomto prípade musia byť pri vzniknutej škode kumulatívne naplnené podmienky jej rozsiahlosti, vážnosti a dlhodobosti. Španielsko napríklad vo svojom komentári k Návrhu navrhovalo vylúčiť tieto na naplnenie nereálne vysoké požiadavky, a to vloženie spojky „alebo“ medzi jednotlivé podmienky, a teda zaviesť určitú formu alternatívy.⁵¹ Podľa USA je napríklad predmetná trojitá podmienka príliš široko koncipovaná a nejednoznačná.⁵² Veľkú pozornosť je potrebné venovať tomuto princípu aj v rámci jeho odseku 3, ktorý umožňuje útok na prírodné prostredie za predpokladu, že sa stalo vojenským cieľom. Hoci komentár k Návrhu si pomáha pri definovaní vojenských cieľov či civilných objektov definíciami, ktoré obsahuje dodatkový protokol I., vyjadrujeme názor, že v predmetnom odseku mali byť explicitne stanovené presné a prísne podmienky útoku na prírodné prostredie tvoriace „vojenský cieľ“. Súhlasíme s postojom Japonska, ktoré požadovalo doplnenie predmetného odseku o definíciu „vojenského cieľa“, a to napriek tomu, že komentár odkazoval na definície v dodatkovom protokole I.⁵³ Nemôže tu byť totižto ponechaná akákoľvek miera svojvôle štátov pri hodnotení vojenských cieľov. Na druhej strane je potrebné súhlasiť s Komisiou, ktorá následne v komentári uvádza, že predmetný odsek musí byť vykladaný v úzkom vzťahu s princípom 14, pojednávajúcim o základných princípoch medzinárodného humanitárneho práva.⁵⁴ Kým dodatkový protokol I. to upravuje implicitne, princíp č. 14⁵⁵ následne explicitne upravuje, že princípy rozlišovania, proporcionality a prevencie sa aplikujú aj v rámci ochrany životného prostredia.⁵⁶ Uvedené svojho času v konečnom dôsledku judikoval aj samotný Medzinárodný súdny dvor vo svojom poradnom posudku k legalite hrozby a použitia jadrových

⁴⁹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁵⁰ V originálnom znení: „*General protection of the environment during armed conflict.*“

⁵¹ State positions on the draft principles on the Protection of the environment in relation to armed conflicts after first reading. In *Conflict and Environment Observatory*. [online]. 2022. bod DP13. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://ceobs.org/state-positions-on-the-ilcs-draft-perac-principles-after-first-reading/>.

⁵² Tamže.

⁵³ State positions on the draft principles on the Protection of the environment in relation to armed conflicts after first reading. In *Conflict and Environment Observatory*. [online]. 2022. bod DP13. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://ceobs.org/state-positions-on-the-ilcs-draft-perac-principles-after-first-reading/>

⁵⁴ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 144.

⁵⁵ V originálnom znení: „*Application of the law of armed conflict to the environment.*“

⁵⁶ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

zbrani: „*Súd nezastáva ten názor, že by predmetné zmluvy mohli mať za cieľ zbaviť štát možnosti na výkon sebaobrany vzhľadom na jeho povinnosti chrániť životné prostredie. Štáty však musia brať ohľad na životné prostredie pri posudzovaní nevyhnutnosti a proporcionality pri sledovaní legitímnych vojenských cieľov. Rešpekt k životnému prostrediu je jedným z elementov nevyhnutných na posúdenie, či je dané konanie v súlade so zásadami nevyhnutnosti a proporcionality. Uvedené je podporené aj v zásade č. 24 uvedenej v Deklarácii z Ria de Janeiro.*“⁵⁷

Princíp č. 15⁵⁸ upravuje zákaz represálií v podobe útokov na životné prostredie.⁵⁹ Predmetný princíp má pôvod v zmluvnej podobe, konkrétne v dodatkovom protokole I., v jeho čl. 55 ods. 2. Komisia aj v samotnom komentári k Návrhu rozoberala skutočnosť, či takýto zákaz má uplatnenie aj v rámci vnútroštátnych konfliktov, pričom, ako uvádza, zámerom daného princípu je jeho uplatnenie vo vzťahu k akémukoľvek druhu ozbrojeného konfliktu.⁶⁰

Nasledujúci princíp č. 16⁶¹ upravuje ďalší zákaz, a síce zákaz drancovania (plienenia) prírodných zdrojov. Aj tento zákaz má vyjadrenie v zmluvnej podobe. Spomenúť môžeme napr. Ženevský dohovor o zlepšení osudu ranených a chorých príslušníkov ozbrojených síl v poli (čl. 15), Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb počas vojny (čl. 33)⁶² či dokonca Rímsky štatút k Medzinárodnému trestnému súdu, ktorý medzi vojnové zločiny zaradzuje v čl. 8, ods. 2, písm. b), bod xvi „*drancovanie mesta alebo miesta, dokonca aj keď bolo vzaté útokom*“⁶³.

Nekončiac pri vyššie spomenutých princípoch, aj princíp č. 17⁶⁴ má svoj podklad v zmluvnej podobe, resp. jeho znenie je doslovne prevzaté z čl. I, ods. 1 Dohovoru o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia techník na úpravu životného prostredia.⁶⁵ Ba čo viac, uvedené ustanovenie má podľa Medzinárodného výboru Červeného kríža obyčajový charakter.⁶⁶

Predposledná štvrtá časť Návrhu sa vzťahuje na princípy aplikovateľné na okupanta počas trvania vojenskej okupácie. Komisia nemala v úmysle nejakým spôso-

⁵⁷ Legality of the threat or use of nuclear weapons (1996). I. C. J. Advisory opinion, 8 July 1996, s. 20.

⁵⁸ V originálnom znení: „*Prohibition of reprisals.*“

⁵⁹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁶⁰ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 148.

⁶¹ V originálnom znení: „*Prohibition of pillage.*“

⁶² Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 65/1954 Zb. o Ženevských dohovoroch z 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny.

⁶³ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 333/2002 Z. z. o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu.

⁶⁴ V originálnom znení: „*Environmental modification techniques.*“

⁶⁵ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 77/1980 Zb. o Dohovore o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie.

⁶⁶ BANNELIER-CHRISTAKIS, K. International Law Commission and Protection of the Environment in Times of Armed Conflict: A Possibility for Adjudication?. In *Journal of International Cooperation Studies*. [online]. Vol. 20, No. 2 • 3 (013.1) s. 137. [cit. 10.1.2023]. Dostupné na: www.research.kobe-u.ac.jp/jics/bannelier-christakis_20-2&3.

bom meniť pravidlá medzinárodného práva vo vzťahu k okupácii, za potrebné však považovala objasniť existujúce normy v súlade s cieľom Návrhu.⁶⁷ Okupáciu je potrebné v určitých aspektoch odlišovať od ozbrojeného konfliktu. V niektorých prípadoch, napríklad, sa okupácia určitého územia nestretne s ozbrojeným odporom a prebieha „pokojne“, bez reálneho konfliktu.⁶⁸ Jedným dychom je potrebné dodať, že okupácia je súčasťou práva ozbrojených konfliktov a ostatné časti Návrhu sa primerane aplikujú aj na okupáciu ako takú, bez ohľadu na určité diferencie s ozbrojeným konfliktom.⁶⁹ V zmysle princípu 19⁷⁰ má okupant povinnosť zabezpečiť náležitú ochranu životného prostredia na okupovanom území v súlade s aplikovateľným medzinárodným právom, prijímať adekvátne opatrenia na zabránenie značnej ujmy na životnom prostredí, zahŕňajúcej ujmu s pravdepodobným následkom v podobe poškodenia zdravia chránených osôb okupovaného územia či inak porušiť ich práva. Záverom tento princíp uvádza povinnosť rešpektovať zákony a inštitúcie okupovaného teritória v súvislosti s ochranou životného prostredia.⁷¹

Aplikovateľné medzinárodné právo zahŕňa predovšetkým medzinárodné právo ozbrojených konfliktov, právo životného prostredia, ako aj medzinárodné právo ľudských práv.⁷² Napriek tomu, že medzinárodné právo ľudských práv má antropocentrický charakter a ochrana je tu primárne venovaná ľudským právam, stále poskytujú významný priestor aj na ochranu životného prostredia, hoci často v implicitnej forme. Ako uvádza prof. Jankuv, degradácia životného prostredia môže porušovať množstvo hmotných ľudských práv, ako sú napr. právo na život, na zdravie, právo na jedlo a vodu či právo na životné prostredie, pričom identifikovať to možno predovšetkým v rámci judikatúry rôznych regionálnych súdov či kvázi súdnych orgánov zriadených pod záštitou viacerých dohôrov o ľudských právach.⁷³ Tu možno okrajovo spomenúť míľnik dosiahnutý v roku júli 2022, keď bola prijatá rezolúcia Valného zhromaždenia OSN (A/76/L.75) o ľudskom práve na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie.⁷⁴

⁶⁷ JACOBSSON, M., LEHTO, M. Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts – An Overview of the International Law Commission’s Ongoing Work. In *Goettingen Journal of International Law*. [online]. Vol. 10, issue 1, 2020, s. 38. [cit. 12.5.2023]. Dostupné na: 10.3249/1868-1581-10-1-jacobsson-lehto.

⁶⁸ Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 65/1954 Zb. o Ženevských dohovoroch zo dňa 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny. Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb za vojny. Článok 2.

⁶⁹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 158 – 159.

⁷⁰ V originálnom znení: „*General environmental obligations of an Occupying Power*.“

⁷¹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁷² Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 160.

⁷³ JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha : Leges, 2021, s. 259.

⁷⁴ UN General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 26 July 2022. The human right to a clean, healthy and sustainable environment (A/76/L.75).

V princípe č. 20⁷⁵ vidíme odraz Haagskeho dohovoru o zákonoch a obyčajoch pozemnej vojny z roku 1907, konkrétne čl. 55 poriadku pripojeného k dohovoru.⁷⁶ Jeho podstata spočíva v povinnosti okupačnej mocnosti využívať prírodné zdroje okupovaného územia udržateľným spôsobom.⁷⁷ Aj deklarácia z Ria v roku 1992 upravovala v princípe 23 povinnosť ochrany životného prostredia a prírodných zdrojov populácie pod útlakom, nadvládou, resp. okupáciou.⁷⁸ Viacero dohovorov v oblasti medzinárodného životného prostredia taktiež upravujú predmetné pravidlo, či hovoríme napr. o Dohovore o biologickej diverzite⁷⁹ alebo Minamatskom dohovore o ortuti⁸⁰. Prítomnosť uvedeného pravidla naprieč celým spektrom medzinárodného práva životného prostredia či práva ozbrojených konfliktov môže vyvolávať polemiku o jeho formovaní aj do obyčajovej podoby. To napr. indikuje aj samotný text Dohovoru o biologickej diverzite v jeho preambule, kde k danému pravidlu uvádza: „[...] a navyše potvrdzujúc, že štáty sú zodpovedné za ochranu svojej biologickej diverzity a za využívanie svojich biologických zdrojov trvalo udržateľným spôsobom“.⁸¹ Podstatným je slovné spojenie o potvrdení zodpovednosti štátov za predmetné využívanie (biologických) zdrojov. Gramatickým výkladom možno dospieť k záveru, že tu dochádza k už potvrdeniu existujúceho záväzného pravidla medzinárodného práva. Podobnosť tu možno vnímať s iným obyčajovým pravidlom medzinárodného práva životného prostredia, hovoriacom o spravodlivom využívaní spoločných, zdieľaných zdrojov viacerými štátmi.

Posledným princípom⁸² v rámci štvrtej časti je princíp prevencie pred cezhraničným poškodzovaním životného prostredia.⁸³ Nejde o nové pravidlo medzinárodného práva, vychádza z obyčajového práva, viacnásobne potvrdeného najvyššou súdnou inštanciou, konkrétne Medzinárodným súdnym dvorom. Ten potvrdil obyčajový status princípu napr. v posudku o legalite hrozby a použitia jadrových zbraní z roku 1996.⁸⁴

Piata záverečná časť Návrhu pojednáva o princípoch aplikujúcich sa na obdobie po skončení ozbrojeného konfliktu. Princíp 22⁸⁵ hovorí o potrebe zahrnúť do miero-

⁷⁵ V originálnom znení: „Sustainable use of natural resources.“

⁷⁶ Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land (1907). 36 Stat. 2277, 205 Consol. T. S. 277.

⁷⁷ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁷⁸ Rio Declaration on Environment and Development (1992). UN Doc. (A/CONF.151/26. (vol. I); 31 ILM 874 (1992).

⁷⁹ Convention on Biological Diversity (1992). Rio de Janeiro, 5 June 1992, 31 ILM 822 (1992) – V Slovenských podmienkach pod oznámením Ministerstva zahraničných vecí č. 34/1996 Z. z.

⁸⁰ CORDONIER SEGGER, Marie-Claire. Exploring the Role of International Law in Sustainable Natural Resources Management for Development. In *Lauterpacht Centre for International Law*. [online]. 18.3.2021. [cit. 10.1.2023]. Dostupné na: <https://www.lcil.cam.ac.uk/blog/exploring-role-international-law-sustainable-natural-resources-management-development-prof>.

⁸¹ Convention on Biological Diversity (1992). Rio de Janeiro, 5 June 1992, 31 ILM 822 (1992).

⁸² V originálnom znení: „Prevention of transboundary harm.“

⁸³ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁸⁴ Legality of the threat or use of nuclear weapons (1996). I. C. J. Advisory opinion, 8 July 1996, para. 29.

⁸⁵ V originálnom znení: „Peace processes.“

vého „procesu“ aj problematiku obnovy a ochrany životného prostredia poškodeného konfliktom. Komisia tu podotýka, že napriek normatívnej ambícii tohto ustanovenia je potrebné zdôrazniť, že nemá momentálne podklad v žiadnom záväznom pravidle všeobecného medzinárodného práva.⁸⁶

Závazok zdieľania a poskytovania prístupu k informáciám je zahrnutý v princípe 23⁸⁷, pričom k tomu zaväzuje štáty, ako aj relevantné medzinárodné organizácie. Taktiež upravuje otázku možnosti odmietnutia poskytnutia alebo zdieľania informácií v zmysle aplikovateľného medzinárodného práva.⁸⁸ Možno uviesť, že v medzinárodnom práve životného prostredia nejde o úplnú novinku, resp. nejde o novinku naprieč medzinárodným právom ako takým. Obdobné ustanovenia obsahujú napríklad Dohovor o biologickej diverzite v čl. 14⁸⁹ či Aarhuský dohovor, v ktorom to dokonca vyplýva zo samotného oficiálneho názvu dohovoru (Dohovor o prístupe k informáciám, účasti verejnosti na rozhodovacom procese a prístupe k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia).⁹⁰ Ako vysvetľuje Komisia, kým otázka zdieľania informácií sa vzťahuje na štáty a organizácie navzájom, poskytovanie prístupu k informáciám zahŕňa aj fyzické či právnické osoby.⁹¹

Po ukončení ozbrojeného konfliktu má v zmysle princípu 24⁹² dôjsť k hodnoteniu dosahu konfliktu na životné prostredie a prijatiu nápravných opatrení.⁹³ Nemožno hodnotenie dosahu konfliktu na životné prostredie zamieňať s už obyčajovo vyjadreným princípom posudzovania vplyvov/dosahov na životné prostredie. Odlíša ich predovšetkým fáza, v ktorej sú príslušné subjekty povinné ich realizovať. Kým posudzovanie vplyvov na životné prostredie je potrebné realizovať preventívne, ešte pred vykonaním potenciálne nebezpečnej aktivity, princíp 24 hovorí o „spätnom“ hodnotení.

Kým princíp 9 upravoval otázku zodpovednosti štátu za škody na životnom prostredí a jeho povinnosť poskytnúť náhradu škody, princíp 25⁹⁴ upravuje výzvu štátom a príslušným medzinárodným organizáciám, aby v prípade, keď nie je možné zistiť zdroj škôd na životnom prostredí, alebo náhrada škody nie je možná, prijali primerané opatrenia na odstránenie, prípadne kompenzovanie škody. Za tým účelom môžu zväziť zriadenie špeciálnych kompenzačných fondov, prípadne poskytovanie

⁸⁶ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 173.

⁸⁷ V originálnom znení: „*Sharing and granting access to information.*“

⁸⁸ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁸⁹ Convention on Biological Diversity (1992). Rio de Janeiro, 5 June 1992, 31 ILM 822 (1992).

⁹⁰ Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (1998) – V slovenskom znení na podklade oznámenia Ministerstva zahraničných vecí č. 43/2006 Z. z.

⁹¹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 176.

⁹² V originálnom znení: „*Post-armed conflict environmental assessments and remedial measures.*“

⁹³ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022.

⁹⁴ V originálnom znení: „*Relief and assistance.*“

pomoci v inej forme, resp. spolupráce.⁹⁵ Uvedené vyplýva z toho, že vo vzťahu k ozbrojenému konfliktu je často ťažké určiť zodpovedný subjekt za škody na životnom prostredí, o to viac, ak je v ňom zainteresovaných viacero bojujúcich strán.

Posledné dva princípy upravujú problematiku pozostatkov vojny, kým princíp 26⁹⁶ všeobecne, princíp 27⁹⁷ v rámci morských oblastí. Princíp 26 zdôrazňuje potrebu spolupráce strán v konflikte v súlade s pravidlami medzinárodného práva za účelom odstránenia či zneškodnenia toxických a nebezpečných pozostatkov vojny v ich jurisdikcii alebo za účelom kontroly, či spôsobujú alebo môžu spôsobiť škody na životnom prostredí.⁹⁸ Za týmto účelom sú strany konfliktu povinné snažiť sa dosiahnuť medzi sebou dohodu, prípadne s inými štátmi a organizáciami.⁹⁹ Princíp 27 sa už zaoberá špecifickejšou oblasťou, a síce morskou oblasťou. V jeho zmysle by štáty mali spolupracovať za účelom zabezpečenia, že pozostatky vojny na mori nespôsobujú škody na životnom prostredí.¹⁰⁰ Hoci je princíp 27 koncipovaný po vecnej stránke užšie, personálny záber má širší, pretože jeho úmyslom nie je zaväzovať len strany konfliktu, ale štáty a príslušné medzinárodné organizácie vo všeobecnosti. Otázka spolupráce je tu previazaná so slovom „mali by“, teda Komisia to nekoncepuje prísnejším, normatívnym jazykom, pretože – ako vysvetľuje komentár k Návrhu –, ide o stále sa vyvíjajúcu sa oblasť medzinárodnej praxe.¹⁰¹

Možno skonštatovať, že Návrh Komisie má komplexný a ucelený charakter a znamená výrazný posun v oblasti ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojenému konfliktu, a to ako v rámci kodifikácie, tak pokrokového rozvoja v tejto oblasti. Určitým negatívom je niekedy málo striktný jazyk, keď namiesto uloženia povinnosti Komisia skôr hovorí o „vhodnosti“ (v originálnom znení v určitých ustanoveniach používa Komisia slovíčko „*shall*“, avšak v ďalších sa obmedzuje už len na „*should*“). Na druhej strane je menej striktný jazyk vyjadrením samotnej povahy dokumentu, ktorý má nezáväzný charakter v podobe tzv. *soft law* normy. Predmetná terminologická nejednoznačnosť spôsobuje určité nejasnosti v tom, čo mala Komisia v úmysle prezentovať len ako odporúčanie, a čo ako právne záväznú povinnosť. Ako napr. argumentovali Spojené štáty, pri každom jednotlivom princípe by malo byť zrejmé, či ide o kodifikáciu už existujúcich pravidiel medzinárodného práva, alebo o odporúčania Komisie pre pokrovový rozvoj medzinárodného práva. V niekoľkých prípadoch bol totiž použitý jazyk indikujúci právnu povinnosť pri takom princípe, ktorého obsah ešte neodráža existujúce pravidlo medzinárodného práva –

⁹⁵ JANKUV, J. Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky. Praha : Leges, 2021, s. 261.

⁹⁶ V originálnom znení: „*Remnants of war.*“

⁹⁷ V originálnom znení: „*Remnants of war at sea.*“

⁹⁸ JANKUV, J. Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky. Praha : Leges, 2021, s. 263.

⁹⁹ Tamže, s. 263.

¹⁰⁰ Tamže, s. 263.

¹⁰¹ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 186

preto tam nemohlo ísť kodifikáciu daného pravidla, skôr mal mať príslušný princíp odporúčací charakter.¹⁰²

Ak sme spomínali určité nedostatky, spomenuté nedostatky sú, podľa niektorých autorov, jedinými mínusmi Návrhu. Zaujímavým je napr. názor K. Davies, a kol., podľa ktorých sa Návrh mal zaoberať aj tzv. sekuritizáciou klimatických zmien. Jedným z argumentov bola aj potreba oficiálneho zakotvenia klimatickej zmeny ako hrozby pre medzinárodný mier a bezpečnosť v zmysle kapitoly VII Charty OSN.¹⁰³

1.2 Rezolúcia Valného zhromaždenia A/RES/77/104

Ako sme uviedli v úvode štúdie, dňa 7. decembra 2022 došlo k prijatiu rezolúcie Valného zhromaždenia A/RES/77/104, a to v rámci tzv. šiesteho výboru, ktorý tvorí primárne fórum na riešenie právnych otázok v rámci Valného zhromaždenia OSN.

Predmetná rezolúcia bola prijatá bez hlasovania. Ide svojím spôsobom o tradíciu pri „výstupoch“ v rámci šiesteho výboru.¹⁰⁴ Vzhľadom na to, že rezolúcie Valného zhromaždenia nemajú záväzný, ale iba odporúčací charakter, je súhlas naprieč celým spektrom veľmi dôležitý.¹⁰⁵ Tým, že je rezolúcia prijatá bez hlasovania, je v podstate „definíciou“ toho, čo možno pokladať za konsenzus. Ak by štáty dospeli k dohode na texte, avšak akýkoľvek štát by požadoval hlasovanie o rezolúcii, nemožno hovoriť o konsenze.¹⁰⁶ Samozrejme, to, že rezolúcia je prijatá bez hlasovania, neznamená, že štáty jednomyselne súhlasili so znením prijatej rezolúcie vo všetkých jej aspektoch.¹⁰⁷ Často majú jednotlivé štáty výhrady k jednotlivým ustanoveniam, čo, samozrejme, netreba stotožňovať s inštitútom výhrad v rámci procesu uzatvárania medzinárodnej zmluvy. Aj v rámci rezolúcie Valného zhromaždenia A/RES/77/104 sme mohli pozorovať výhrady od viacerých štátov.¹⁰⁸

Valné zhromaždenie pri prijímaní rezolúcií v takýchto prípadoch vychádza z odporúčaní Komisie. Komisia má na výber odporučiť, aby:

- po zverejnení jej správy Valné zhromaždenie nepodnikalo vo veci ďalšie kroky;

¹⁰² State positions on the draft principles on the Protection of the environment in relation to armed conflicts after first reading. In *Conflict and Environment Observatory*. [online]. 2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://ceobs.org/state-positions-on-the-ilcs-draft-perac-principles-after-first-reading/>.

¹⁰³ SJÖSTEDT, B., DIENELT, A. Enhancing the Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts – the Draft Principles of the International and Beyond*. [online]. vol. 10, issue 1, 2020, s. 22. [cit. 12.5.2023]. Dostupné na: 10.3249/1868-1581-10-1-sjoestedt-dienelt Law Commission.

¹⁰⁴ Conflict and Environment Observatory. States adopt new legal framework on the environmental impact of war. In *reliefweb*. [online]. 8.12.2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://reliefweb.int/report/world/states-adopt-new-legal-framework-environmental-impact-war>.

¹⁰⁵ How Decisions are Made at the UN. In Model United Nations. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://www.un.org/en/model-united-nations/how-decisions-are-made-un>.

¹⁰⁶ Tamže.

¹⁰⁷ Tamže.

¹⁰⁸ State positions on the draft principles on the Protection of the environment in relation to armed conflicts after first reading. In *Conflict and Environment Observatory*. [online]. 2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://ceobs.org/state-positions-on-the-ilcs-draft-perac-principles-after-first-reading/>.

- vzalo správu na vedomie, alebo ju prijalo formou rezolúcie;
- návrh princípov zaslalo členským štátom OSN za účelom uzavretia medzinárodnej zmluvy;
- zvolalo medzinárodnú konferenciu za účelom uzavretia kodifikačného dohovoru.¹⁰⁹

Komisia na zasadnutí na prelome júla a augusta 2022 rozhodla vydať nasledujúce odporúčanie Valnému zhromaždeniu OSN:

- vziať na vedomie Návrh princípov v podobe rezolúcie, pripojiť princípy k rezolúcii a podporiť čo najrozsiahlejšie šírenie;
- odporučiť Návrh princípov, spolu s komentármi k týmto princípom, do pozornosti štátov, medzinárodných organizácií a všetkých, ktorí môžu byť vyzvaní, aby sa touto témou zaoberali.¹¹⁰

Komisia teda závery svojej práce nenasmerovala k prijatiu medzinárodnej zmluvy, ktorá by nezáväznú povahu Návrhu preniesla do právne záväznej podoby. Už v správe Komisie z jej 65. zasadnutia (2013) osobitný spravodajca naznačil, že predmetná problematika je súca skôr na vypracovanie nezáväzného návrhu určitých usmernení, než návrhu medzinárodnej zmluvy.¹¹¹ Predmetná rezolúcia sa preto obmedzuje len na to, že Návrh princípov vzalo OSN na vedomie, pripojilo ho ako prílohu k rezolúcii, a následne odporučilo štátom, medzinárodným organizáciám a iným relevantným subjektom, aby sa príslušnou témou zaoberali.¹¹² To, či dôjde k prijatiu princípov aj v záväznej podobe, je teraz na samotných štátoch, medzinárodných organizáciách, či „*tými, ktorí môžu byť vyzvaní, aby sa touto témou zaoberali*“. Samozrejme, viacero z navrhnutých princípov už má svoje vyjadrenie v zmluvnej alebo obyčajovej podobe, kým pri iných môžeme hovoriť skôr o návrhoch *de lege ferenda*.¹¹³ Môžeme tu teda badať ako kodifikáciu, tak pokrokový rozvoj medzinárodného práva v predmetnej oblasti. Zároveň, status Komisie OSN pre medzinárodné právo, jej odbornosť a autorita, často sami osebe postačujú, aby sa štáty riadili jej závermi, bez ohľadu na ich nezáväznú povahu. To svojím spôsobom vyplýva aj zo skutočnosti, že štáty majú možnosť sa podieľať na práci Komisie, predkladať jej svoje komentáre, stanoviská a výhrady.

Ako uvádza Brodin, návrhy kodifikačných dohovorov a návrhy článkov kompletizované Komisiou OSN pre medzinárodné právo sú často, a čoraz častejšie používané súdmi, tribunálmi, vládami a medzinárodnými organizáciami ako „odrazy“

¹⁰⁹ KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 147 – 148.

¹¹⁰ Analytical Guide to the Work of the International Law Commission. *Protection of the environment in relation to armed conflicts*. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: https://legal.un.org/ilc/guide/8_7.shtml.

¹¹¹ *Protection of the environment in relation to armed conflicts*. Report of the International Law Commission, Sixty-fifth session (6 May-7 June and 8 July-9 August 2013).

¹¹² UN General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 7 December 2022. Protection of the environment in relation to armed conflicts (A/RES/77/104).

¹¹³ Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022, s. 101.

medzinárodného obyčajového práva.¹¹⁴ Napríklad, ako vyplýva zo správy sekretariátu OSN z roku 2017, len vo vzťahu k Návrhu článkov o zodpovednosti štátov za medzinárodné protiprávne správanie (2001) bolo v rôznych rozhodnutiach, osobitných stanoviskách sudcov, podaniami strán v súdnych a iných obdobných konaniach, evidovaných vyše 1 400 referencií.¹¹⁵ Samotný Medzinárodný súdny dvor sa na výstupy Komisie odvolával v minimálne 25 rozhodnutiach a až vyše 70 individuálnych stanovísk jednotlivých sudcov citovalo rôzne výstupy Komisie.¹¹⁶ Teda napriek tomu, že závery Komisie (napr. aktuálny Návrh) nemajú záväznú povahu, sú často využívané ako štátmi, tak súdnymi a inými obdobnými inštitúciami, čo v konečnom dôsledku môže viesť k tvorbe obyčajových, a teda už aj záväzných pravidiel. Možno to zhrnúť tak, že medzinárodné súdne (či arbitrážne) orgány môžu svojím spôsobom rozhodnúť aj na podklade normatívnych návrhov vo výstupoch Komisie, čiže budú posudzované obdobne ako pravidlá medzinárodného obyčajového práva.¹¹⁷

Podľa niektorých zdrojov dokonca v prípade, ak Valné zhromaždenie postupuje obdobne ako v tomto prípade a k svojej rezolúcii pripojí návrh Komisie s odporúčaním pre štáty, možno takéto konanie považovať za konštatovanie alebo dôkaz praxe štátov a ich *opinio iuris*.¹¹⁸ Avšak, ako vyplýva zo záverov k identifikácii medzinárodného obyčajového práva, ktoré Komisia vydala v roku 2018, za prax štátov v kontexte identifikácie obyčajového pravidla je potrebné považovať nie samotnú rezolúciu Valného zhromaždenia, ale správanie štátov na jej podklade.¹¹⁹

Bez ohľadu na rezolúciu Valného zhromaždenia môže Návrh princípov v budúcnosti zabezpečiť omnoho kvalitnejšiu ochranu životného prostredia ako v súčasnosti, a to bez ohľadu na to, že má povahu *soft law* normy, a to aj s poukazom na skôr spomenutú „právnú silu“ výstupov Komisie.

Záver

Životné prostredie je jednou z mnohých obetí ozbrojených konfliktov, avšak jeho ochrana bola oproti iným v úzadí. Väčšia pozornosť sa venovala predovšetkým ľud-

¹¹⁴ HULME, K., HESSAMI, B. E. New Legal Protections for the Environment in relation to Armed Conflict. In *IUCN*. [online]. 16.7.2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://www.iucn.org/story/202207/new-legal-protections-environment-relation-armed-conflict>

¹¹⁵ UNSG-UNGA, Responsibility of States for internationally wrongful acts—Compilation of decisions of international courts, tribunals and other bodies—Report of the Secretary-General—Addendum, UN Doc.A/71/80/Add.1, 20 June 2017.

¹¹⁶ AZARIA, D. Codification by interpretation: the International Law Commission as an interpreter of international law. *Eur J Int Law* 31:171–200. 2020. s. 173.

¹¹⁷ LEKKAS, S. I. The Uses of the Outputs of the International Law Commission in International Adjudication: Subsidiary Means or Artefacts of Rules?. In *Netherlands International Law Review*. [online]. 2022. s. 328. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/s40802-022-00221-1>

¹¹⁸ Tamže, s. 339.

¹¹⁹ Draft conclusions on identification of customary international law, with commentaries (A/73/10). International Law Commission, 2018. s. 147.

ským obetiam ozbrojených konfliktov, avšak s eskaláciou degradácie životného prostredia v posledných rokoch sa pomyselné misky váh pomaly vyrovnávajú. Návrh princípov ochrany životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom z dielne Komisie OSN pre medzinárodné právo je významným míľnikom, ktorý má tomu napomôcť. Návrh princípov poskytuje komplexnú ochranu životnému prostrediu pred, počas (vrátane okupácie), ako aj po skončení ozbrojeného konfliktu. Jeho preambula a 27 princípov upravujú nové pravidlá medzinárodného práva v tejto oblasti a tiež pravidlá, ktoré už majú svoje vyjadrenie v zmluvnom alebo obyčajovom práve. Samozrejme, určité negatíva sa nájdu, čo sme náležite zhrnuli v tejto štúdii. Napriek komplexnej úprave tejto oblasti medzinárodného práva prostredníctvom Návrhu tu však vidíme určitý „nedostatok“, ktorý je prítomný pri výstupoch Komisie – ich nezáväznú podobu. Navyše, v závere Komisia neodporučila Valnému zhromaždeniu OSN prijatie medzinárodnej zmluvy, na podklade ktorej by sa jednotlivé princípy mohli stať záväznými pravidlami medzinárodného práva. Rezolúcia Valného zhromaždenia sa na podklade odporúčania Komisie obmedzuje len na to, že Návrh princípov vzala na vedomie, pripojila ho ako prílohu k rezolúcii a následne odporučila štátom, medzinárodným organizáciám a iným relevantným subjektom, aby sa príslušnou témou zaoberali. Ako sme však uviedli, status, odbornosť a autorita Komisie má veľký vplyv na jednotlivé štáty a medzinárodné organizácie či iné inštitúcie. To napríklad možno pozorovať aj v tom, že je častým zdrojom, na ktorý sa tieto subjekty odvolávajú, a to aj v rámci medzinárodných súdnych sporov. Samotný Medzinárodný súdny dvor vo svojich rozhodnutiach často využíva výstupy Komisie, ktorým v konečnom dôsledku priznáva obdobnú „silu“, ako napr. obyčajovým pravidlám. Teda napriek tomu, že závery Komisie nemajú záväznú povahu, sú často využívané štátmi, ako aj súdnymi a inými obdobnými inštitúciami, čo v konečnom dôsledku môže viesť k tvorbe obyčajových, záväzných pravidiel. Preto je potrebné Návrh hodnotiť pozitívne. Je dôkazom, že ochrana životného prostredia vo vzťahu k ozbrojeným konfliktom naberá ten správny smer, a ostáva len dúfať, že sa to pretaví aj do praxe, pretože, ako je známe, vymáhateľnosť medzinárodného práva je jeho Achillovou pätou.¹²⁰

Literatúra

Analytical Guide to the Work of the International Law Commission. Protection of the environment in relation to armed conflicts. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: https://legal.un.org/ilc/guide/8_7.shtml

AZARIA, D. Codification by interpretation: the International Law Commission as an interpreter of international law. In *European Journal of International Law*. [online]. vol. 31, 1. issue. February 2020. s. 171 – 200 [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://academic.oup.com/ejil/article-abstract/31/1/171/5882068>

¹²⁰ Predmetnou témou sa autor bude bližšie zaoberať aj v rámci dizertačnej práce na tému „Medzinárodnoprávne mechanizmy ochrany prírody, krajiny a biologickej rozmanitosti živočíšnych a rastlinných druhov.“

- BLAŠKOVIČ, K. Ekocída ako zločin proti životnému prostrediu podľa medzinárodného práva. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Vývoj a aktuálne výzvy medzinárodného práva životného prostredia a medzinárodnoprávnej sekcie Princíp Rule of Law v medzinárodnom a európskom práve životného prostredia, ako súčasť medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni*, 20. – 21. septembra 2018. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 227 s. ISBN 978-80-8168-991-8
- BANNELIER-CHRISTAKIS, K. International Law Commission and Protection of the Environment in Times of Armed Conflict: A Possibility for Adjudication?. In *Journal of International Cooperation Studies*. [online]. Vol.20, No2 · 3 (013.1) s. 129-145. [cit. 10.1.2023]. Dostupné na: www.research.kobe-u.ac.jp/~jics/~bannelier-christakis_20-2&3
- Conflict and Environment Observatory. States adopt new legal framework on the environmental impact of war. In *reliefweb*. [online]. 8.12.2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://reliefweb.int/report/world/states-adopt-new-legal-framework-environmental-impact-war>
- CORDONIER SEGGER, M. C. Exploring the Role of International Law in Sustainable Natural Resources Management for Development. In *Lauterpacht Centre for International Law*. [online]. 18.3.2021. [cit. 10.1.2023]. Dostupné na: <https://www.lcil.cam.ac.uk/blog/exploring-role-international-law-sustainable-natural-resources-management-development-prof>
- DAM-DE JONG, D., SJOSTEDT, B. Enhancing Environmental Protection in Relation to Armed Conflict: An Assessment of the ILC Draft Principles. [online]. 44 *Loy. L.A. Int'l & Comp. L. Rev.* 129. 2021. s. 129-156. [cit. 10.1.2023]. Dostupné na: <https://digitalcommons.lmu.edu/ilr/vol44/iss2/1>
- How Decisions are Made at the UN. In *Model United Nations*. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na: <https://www.un.org/en/model-united-nations/how-decisions-are-made-un>
- HULME, K., HESSAMI, B. E. New Legal Protections for the Environment in relation to Armed Conflict. In *IUCN*. [online]. 16.7.2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <https://www.iucn.org/story/202207/new-legal-protections-environment-relation-armed-conflict>
- International Law and Policy Institute. Protection of the Natural Environment in Armed Conflict. In *Conflict and Environment Observatory*. [online] 8.12.2014. s. 5. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <https://ceobs.org/ilpi-protection-of-the-natural-environment-in-armed-conflict/>
- JACOBSSON, M., LEHTO, M. Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts – An Overview of the International Law Commission's Ongoing Work. In *Goettingen Journal of International Law*. [online]. Vol. 10, issue 1, 2020, s. 27-46. [cit. 12.5.2023]. Dostupné na: 10.3249/1868-1581-10-1-jacobsson-lehto
- JANKUV, J. *Environmentalizácia medzinárodného práva verejného a jej vplyv na právo Európskej únie a právny poriadok Slovenskej republiky*. Praha : Leges, 2021, 388 s. ISBN 978-80-7502-580-7
- KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. Bratislava : vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer s.r.o., 2017, 524 s. ISBN: 978-80-8168-743-3
- LEKKAS, S-I. The Uses of the Outputs of the International Law Commission in International Adjudication: Subsidiary Means or Artefacts of Rules?. In *Netherlands International Law Review*. [online]. 69. 2022. s. 327-359. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/s40802-022-00221-1>
- OECD. *OECD Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas: Third Edition*, OECD Publishing, Paris. [online]. 2016. 118 s. ISBN 978-92-64-25247-9. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264252479-en>
- Protection of the environment in relation to armed conflicts. Report of the International Law Commission, Sixty-fifth session (6 May-7 June and 8 July-9 August 2013).
- Report of the International Law Commission, In *Yearbook of the International Law Commission: 2001*, vol. II, (A/56/10)
- Sixth Committee (Legal). In *General Assembly of the United Nations*. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <https://www.un.org/en/ga/sixth/>
- State positions on the draft principles on the Protection of the environment in relation to armed conflicts after first reading. In *Conflict and Environment Observatory*. [online]. 2022. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <https://ceobs.org/state-positions-on-the-ilcs-draft-perac-principles-after-first-reading/>

- SJÖSTEDT, B., DIENELT, A. Enhancing the Protection of the Environment in Relation to Armed Conflicts – the Draft Principles of the International Law Commission and Beyond*. [online]. vol. 10, issue 1, 2020, s. 13-25. [cit. 12.5.2023]. Dostupné na 10.3249/1868-1581-10-1-sjoestedt-dienelt
- ŠTURMA, P. Ochrana životného prostredia v ozbrojených konfliktoch. In ŠMIGOVÁ, K. (ed.) *Medzinárodné humanitárne právo v ozbrojených konfliktoch a právnom poriadku Slovenskej republiky*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre medzinárodné právo pri Slovenskej akadémii vied, 2022, s. 31-40. ISBN 978-80-89640-12-6
- Third report of the Special Rapporteur (A/CN.4/700), Ms. Marie G. Jacobsson (68th session of the ILC (2016))
- Third report of the Special Rapporteur (A/CN.4/750), Ms. Marja Lehto (73rd session of the ILC (2022))
- UNHCR. Ukraine Refugee Situation. In *Operational Data Portal*. [online]. [cit. 29.12.2022]. Dostupné na internete: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- UNSG-UNGA. *Responsibility of States for internationally wrongful acts—Compilation of decisions of international courts, tribunals and other bodies*. Report of the Secretary-General—Addendum, UN Doc.A/71/80/Add.1, 20 June 2017

Medzinárodné a európske pramene práva, pomocné pramene a judikatúra

- Case concerning the Gabčíkovo-Nagymaros project, Hungary v. Slovakia (1997). I. C. J. Reports, 25 September 1997
- Certain Activities carried out by Nicaragua in the border area and Construction of a road in Costa Rica along the San Juan river, Nicaragua v. Costa Rica (2015). Separate opinion of judge C. Trindade
- Convention on Biological Diversity (1992). Rio de Janeiro, 5 June 1992, 31 ILM 822 (1992). V slovenských podmienkach pod oznámením Ministerstva zahraničných vecí č. 34/1996 Z. z.
- Convention on Access to Information, Public Participation on Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (1998). V slovenskom znení na podklade oznámenia Ministerstva zahraničných vecí č. 43/2006 Z. z.
- Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses (New York, 1997)
- Convention Respecting the Laws and Customs of War on Land (1907). 36 Stat. 2277, 205 Consol. T. S. 277
- Convention on Biological Diversity (1992). Rio de Janeiro, 5 June 1992, 31 ILM 822 (1992)
- Draft conclusions on identification of customary international law, with commentaries (A/73/10). International Law Commission, 2018
- Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts (A/CN.4/L.968). International Law Commission, 20 May 2022
- Draft principles on protection of the environment in relation to armed conflicts, with commentaries (A/77/10). International Law Commission, 2022
- International Convention with Respect to the Laws and Customs of War by Land (Hague II) 29 July 1899, in force 4 September 1900, 26 Martens (2nd) 793
- Legality of the threat or use of nuclear weapons (1996). I. C. J. Advisory opinion, 8 July 1996
- Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2017/821 zo 17. mája 2017, ktorým sa ustanovujú povinnosti náležitej starostlivosti v dodávateľskom reťazci dovozcov Únie dovážajúcich cín, tantal a volfrám, ich rudy a zlato s pôvodom v oblastiach zasiahnutých konfliktom a vo vysokorizikových oblastiach
- Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 168/1991 Zb. o viazanosti Českej a Slovenskej Federatívnej republiky dodatkovými protokolmi I a II k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949 o ochrane obetí medzinárodných ozbrojených konfliktov a konfliktov nemajúcich medzinárodný charakter, prijatých v Ženeve 8. júna 1977
- Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 333/2002 Z. z. o prijatí Rímskeho štatútu Medzinárodného trestného súdu
- Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010 (I)
- Rio Declaration on Environment and Development (1992). UN Doc. (A/CONF.151/26. (vol. I); 31 ILM 874 (1992)

UN General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 7 December 2022. Protection of the environment in relation to armed conflicts (A/RES/77/104)

UN General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 26 July 2022. The human right to a clean, healthy and sustainable environment (A/76/L.75)

Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 77/1980 Zb. o Dohovore o zákaze vojenského alebo akéhokoľvek iného nepriateľského použitia prostriedkov meniacich životné prostredie

Vyhláška ministra zahraničných vecí č. 65/1954 Zb. o Ženevských dohovoroch z 12. augusta 1949 na ochranu obetí vojny. Ženevský dohovor o ochrane civilných osôb za vojny